

VI

EL CAMP DE CONCENTRACIÓ DE SAINT-CYPRIEN

La guerra civil espanyola s'havia acabat amb la derrota dels republicans. La gran desbandada de fugitius, procedents de l'exèrcit derrotat s'escampava tràgicament per França, sobretot pel Migdia.

Jo rebia cartes sense franqueig que em descrivien la gran misèria física i moral dels camps de concentració francesos on havien anat a raure molts amics i companys de Barcelona. Alguns d'aquests amics s'imaginaven que, pel sol fet de fruit del privilegi d'ésser súbdit suís i viure momentàniament a Ginebra, jo podria ajudar-los d'una manera o altra. En realitat, l'única cosa que jo podia fer per ells, era escriure'ls cartes afectuoses i aconsoladores en les quals, els assegurava que el meu primer pas així que guanyés algun diner, seria anar a compartir-lo amb ells.

Imageneu la meva desolació en no poder ni dir-los que els enviava alguns queviures o algunes peces de vestir que a ells els haurien estat una preciosa ajuda.

En l'endemig vaig rebre la visita d'un senyor molt cerimoniós. Em demanava amb molt d'interès si jo era madame Aurora Bertrana Salazar i en confirmar-li-ho, es va ficar la mà en una de les butxaques del gec, en va treure una cartera i, de la cartera, un bitllet de mil francs suïssos. M'el va allargar bo i dient que me l'enviava el meu oncle, el senyor Don

Ramon Salazar i Monreal, de Santiago de Xile. Ignoro quina cara vaig fer. No recordo si vaig dir alguna paraula. Només sé que no creia el que veia. Em semblava retornar al deliri de la febre de la grip passada a casa les Bosset, durant la qual el meu esperit havia volat fins al camp de concentració de Saint-Cyprien i repartit diners i abraçades entre els meus amics concentracionaris. Tornava a mirar el bitllet i no podia creure en la realitat de la seva existència.

Mil francs suïssos! Mil francs suïssos en un sol bitllet ample, espès, consistent! Prou diner per a menjar mil dies a base de patates o arròs bullits amb aigua i sal! (que Déu-n'hi-do!)

Aquell tros de paper artísticament estampat era un miracle i engendrava altres miracles. Només de palpar-lo ja m'havien fugit totes les preocupacions immediates, més encara, aquell preciós objecte m'omplia el cap de pardalets. Hi feia resorgir les més forasenyades esperances. Em rejuvenia! Jutgeu si n'havia fet de miracles el bitllet de mil francs suïssos!

En un dir Jesús aquella quantitat havia estat distribuïda imaginàriament, de mil formes diverses i jo en fruïa com si les visqués.

Però veus ací que, tot de sobte, les mil maneres de distribuir els mil francs suïssos van ésser escombrades per una sola idea: anar tot seguit al de camp de concentració de Saint Cyprien, esmerçar la meva fortuna amb i en els concentracionaris catalans.

Per a un súbdit suís posseïdor d'un bitllet de mil francs - no oblideu que jo gaudia en aquells moments d'ambdues gangues - embarcar-se en un ràpid nocturn i arribar a Perpinyà a primeres hores del matí, era cosa fàcil. Un cop a la capital rossellonesa, en vaig informar dels mitjans de transport que la unien amb un poble de mala mort anomenat Saint Cyprien sur mer. Vaig pujar en un autoòmnibus ple a vessar de dones i de mainada, la majoria de les quals parlaven, o més ben dit "cridaven", en castellà, amb tota mena d'accents peninsulars. Van baixar tots a Saint Cyprien i, en sorollosa i fraternal moltonada, dones, mainades, i cistells de queviures, ens van encaminar al camp de concentració. No era gaire lluny i ens guiava la bonior de la gentada concentrada a la platja. No feia un dia propici per a seure o jeure prop la Mediterrània. Bufava un vent humit i fred, grans núvols s'arrossegaven pel cel. Els vuitanta mil homes amuntegats a la platja també formaven un gran i atapeït núvol baix, on mentre els uns morien, mig enterrats a la sorra on s'havien resguardat del fred, altres seïen, tossien, ploraven o sospiraven, atûits i tremolosos. Alguns, els més joves i resistents, romanien dempeus. Una simple filferrada, més com a símbol de captiveri que com a empresonament efectiu, voltava aquella gran massa humana grisa i quieta.

Em vaig adreçar al cap dels senegalesos, els quals arma en mà i casc metàl·lic, es mostraven salvatgement orgullosos de vigilar presoners de raça blanca. Els qui els manava era un militar francès de poca gradua-

ció, amable i camplaent. Em deia que cercar un individu determinat entre aquella munió d'homes era impossible. Però si jo li escrivia un nom, ell el faria cridar per mitjà d'un altaveu la potència del qual arribava a cinc o sis quilòmetres lluny. Li vaig escriure el de l'editor Rafael Dalmau i Ferreres i un moment després aquest nom retrunyia en l'aire, s'escampava enllà del camp. Quan zquella veu apocalíptica passava per damunt de la multitud, es produïa un silenci sobtat en el qual, tot d'una s'escampava la remor de l'onatge. Vuitanta mil homes escoltaven àvidament el bram de l'amplificador, esperant oir el seu nom. El de Rafael Dalmau i Ferreres sonava i jo esguardava impacient la gran massa grisa i immòbil on tot de sobte vaig veure que s'obria un solc. Un home, tan gris com els altres, tan brut i espellifat com els altres, sorgia davant meu, es llençava als meus braços.

Jo llavors ignorava que entre aquells 80.000 homes hi havia l'Antonio Machado, el gran poeta que jo tan admirava. Si ho hagués sabut, amb quin goig no hauria fet també cridar el seu nom i més tard l'hauria invitat a compartir amb la meva colla aquelles menjades frugals que féiem seguts en rotlle damunt la sorra de la platja!

Jo havia llogat una habitació per dormir en un modest hotel de Perpinyà. No comptava prendre-hi ni un sol àpat. Despendria la meva fortuna sencera en el camp de concentració de Saint Cyprien on tants homes es mig morien de gana. Per a alimentar-los a tots, haurien calgut molts milions i jo només posseïa un bitllet de mil francs suïssos.

Aviat vaig tenir la vida organitzada. Em llevava de bon matí, anava a les botigues a proveir-me de queviures. Comprava una barra de pa, la més llarga i gruixuda que trobava, llaunes de sardines, algun embotit. De cervesa o de vi en trobaria al mateix camp on algú ja s'espavilava a vendre'n. Jo havia adquirit un enorme cabàs. Hi encabia tot el menjar que les meves forces podien traginar. Agafava l'auòmnibus de línia fins Saint Cyprien i d'allí anava a peu fins el camp concentracionari. Ja m'hi esperava un grup de catalans amics meus de Barcelona. Naturalment entre ells no hi havia cap eminent polític o intel.lectual. Tots eren homes obscurs, de bona fe, que no s'havien espavilat a fugir a temps. Com sempre, pagaven els plats trencats aquells que no s'ho mereixien. Jo, amb la meua badoqueria habitual, m'estranyava de no trobar a Saint Cyprien els capitosts polítics d'aquells que s'aplegaven damunt la sorra humida de la platja, que hi passaven gana, fred, i desesperança, on emmalaltien i morien tants i tants herois sense nom, els ossos dels quals reposarien anònimament sorra enllà.

Sort que la mort ho anivella tot, sort que fet i fet tant se val morir en un llit d'hospital com damunt la terra rasa o en el camp de batalla. Però aquests morts, deixeu-m'ho dir, no son ni seran mai morts del tot, viuen encara o huarien de viure en algunes consciències d'home. Eren republicans derrotats i perquè eren derrotats, germans meus. Jo ignoro encara de quin partit polític sóc, segurament del partit dels qui morien en els

camp de concentració, abandonats dels homes o assassinats pels homes.

A Saint Cyprien, cada matí, formàvem un cercle damunt la sorra. Cap dia no hi mancaven ni en Rafael Dalmau, ni en Josep Corominas, ni en Francesc Quesada, un andalús catalanitzat. També hi acudia un noi et el nom del qual he oblidat. Aquest xaval m'entendria per la seva extraordinària joventut. No tenia més que setze anys i ja havia anat a la guerra i ja era presoner en un camp de concentració sense amb prou feines saber el que era una idea política o el que significava el mot pàtria. Jo repartia les meves provisions entre aquests amics i també alguna ampolla de vi o cervesa que el benjamí de la colla anava a cercar a la parada on en venien. Jo menjava i bevia amb els meus amics i a l'hora foscant agafava el darrer autoòmnibus i un cop a Perpinyà me n'anava de dret a l'hotel. Com que el meu propòsit era emprar tota la meva fortuna amb els concentracionaris catalans, en arribar a la vila em ficava al llit sense menjar res. Per aquest procediment econòmic, els diners de l'oncle Ramon durarien més temps i els meus amics menjarien més dies. Perquè, és ben evident, que al camp de Saint Cyprien no els donaven prou menjar i cada dia el rotlle dels qui féiem forada a la platja, s'eixamplava i els qui no podien ésser-hi ens miraven amb uns ulls d'enveja que em posaven un nus a la gola i afermava cada dia més la meva decisió de romandre a Perpinyà mentre em restés un cèntim:

Sortosament abans de marxar de Ginebra havia pres la precaució

d'adquirir també bitllet de tornada i podia marxar cap a Suïssa en esgotar el darrer franc.

En l'endemig, cada dia els encàrrecs i les diligències a fer a ciutat augmentaven. Calia comprar paper de cartes, sobres i llapis, mirar de canviar pessetes espanyoles republicanes per francs francesos - això darrer sempre sense èxit -. Cap banca de Perpinyà no acceptava aquell paper que era considerat i qualificat de paper mullat. Si els mil francs suïssos haguessin estat cent mil, jo hauria pogut vestir molts d'aquells homes que anaven pràcticament despullats i procurar-los mantes per cobrir-se el cos sobretot durant aquelles nits humides i fredes que els concentracionaris havien de passar en un jaç practicat directament a la sorra, o almenys adquirir alguns pantalons perquè la majoria dels presoners de Saint Cyprien els duïen estripats de dalt a baix i llur carna magra i pàl.lida s'exhibia tristament entre aquells parracs.

Un d'aquells dies mentre els meus amic em voltaven pel comiat diari en vaig veure un que no figurava en la colla. M'esguardava fixament i no deïa res. Era un home d'edat indefinible, pàl.lid, barbut, vestit de pellingots, entre els quals apareixia, ací i allà, la seva carna pàl.lida i magra. L'espectre va cridar de sobte: "Aurora!" i jo, de sobte vaig reconèixer el comandant B. M. de l'Estat Major de l'Exèrcit regular republicà. Ens vam abraçar plorant. Jo no podia comprendre com i perquè aquell home intel.ligent i leial servidor de la República era a Saint Cyprien.

Potser n'hi havia d'altres de la mateixa categoria. Aneu a saber de quina manera ràpida i desordenada havia estat la fugida de Catalunya i en quines dramàtiques circumstàncies s'havia realitzat. On eren els ajudants i els subordinats d'aquell oficial de carrera amic meu ben abans de l'aixecament militar? Ell havia pogut restar fidel a la República i per un voler del destí, conservar la vida i continuar servint la República lleialment fins la derrota.

En veure B. M. barbut, demacrat, vestits de pellingots, jo recordava la darrera vegada que havíem estat plegats. El govern de la República era a València i B. M. havia anat a Barcelona per unes hores. Havia pujat a veure'm fins al meu colomar de la Diagonal 313: Estava enfeinadíssim i no podia consagrar-me gaire temps. Em va invitar a dinar en un bon restaurant, crec recordar que el de l'Hotel Orient. Vam dinar amb el seu primer ajudant, un minyó intel·ligentíssim del qual he oblidat el nom. En aquella ocasió B. M. ens havia ofert un dinar suculent, on com és natural, no hi mancava un bon xampany. Tot plegat devia costar-li una fortuna. En dir-li jo per què esmerçava tants diners en una simple reunió d'amics, l'oficial m'havia respost que no sabia com emprar la seva paga. Era solter, no tenia vicis. A més, qui sap quan tornaríem a veure'ns. Havent dinat, un gran cotxe oficial amb una escorta particular ens havia vingut a cercar al restaurant, m'havien acompanyat a la redacció de "Companya" on, en veure tot aquell aparell oficial i tants homes uniformats fora del cotxe per acomia-

dar-me, s'havia armat un rebombori de no dir. Com que jo no volia pujar mai al cotxe requisat que usaven els redactors de "Companya" em van acusar d'esnobisme. "És clar que no volia usar el cotxe atrocinat de la casa, el que volia era passejar en Rolls-Royce". M'ho havia pres a tall de xala, alçant les espatlles i rient.

Ara a Saint Cyprien, en veure B. M. espellifat, demacrat, barbut i aclaparat pel desastre, el comparava al brillant oficial que uns mesos enrera m'havia invitat a dinar al restaurant d'Orient, on després del succulent àpat havíem begut xampany amb els seus ajudants i la seva escorta.

- Demà us invito a dinar, li vaig dir. Hi haurà sardines de llau-na, pernil de York, pa i cervesa.

Mai podré oblidar el goig i la satisfacció amb els quals B. M. as-saboria el meu àpat. Recordo perfectament, com si fos ahir - era el començ de març del 1939 - que l'ex-comandant va dir-me en acabat de menjar: "Grà-cies per aquestes menges succulentes".

La meua fortuna s'havia fos com un bólado. Dels mil francs suïssos ja no en restaven més que setze francs francesos els quals, en aquella època, representaven una misèria. M'havia acomiadat dels meus amics con-centracionaris. Tornava a Ginebra sense diners però amb la riquesa d'aque-lles hores inoblidables de germanor.

De Perpinyà no en servava cap reford perquè no havia fet amb inip-gú, ni menjat en cap restaurant, ni begut en cap cafè on hauria trobat

sens dubte, gent de Barcelona perquè tothom no estava presoner als camps de concentració. Aquesta és una ocasió més de reconèixer una de les grans falles del meu caràcter: la meva absència de sociabilitat i oportunisme. En aquell moment hi havia a Perpinyà una colla de gent interessant, algun dels quals m'hauria pogut ésser útil, si no a mi personalment, potser als meus amics concentracionaris. Però jo, com he dit, de Perpinyà no en vaig veure ni oir res. Només el travessava per anar a l'hotel. Si m'hi hagués acostat, si hi hagués ficat el nas, hauria ensumat prou coses per a escriure més d'una novel·la, político-domèstica-passional... A Perpinyà en aquell moment - ho vaig saber després - s'hi bellugaven tota mena de refugiats polítics els quals - ells sabien com - s'havien lliurat d'ésser concentrats a Saint Cyprien, a Argelès. Alguns traficaven amb diners, o amb el possible alliberament dels presoners, altres feien d'espies, d'agents provocadors, o simplement la viu-viu, esperant temps millors.

Jo tornava al paradís, de Suïssa amb una pila d'encàrrecs: El Comandant B. M. m'havia lliurat una sèrie de documents que constituïen el testimoniatge de la seva brillant carrera militar, de la seva fidelitat a la República Espanyola. Amb aquells papers jo m'havia de presentar a la Delegació de Mèxic a Ginebra i demanar l'ajuda del Govern mexicà perquè B.M. hi pogués desembarcar lliurament i tractar de guanyar-s'ho la vida.